

структура и особенности изменения (мужские и женские имена) / В. Д. Бондалетов // Ономастика и норма : сб. статей / [отв. ред. Л. П. Калакуцкая]. – М. : Наука, 1976. – С. 12–46.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2012

О. ЧЕРНОУС

АНТРОПОНИМИЧЕСКИЙ ФОНД г. КИРОВОГРАДА в XX ВЕКЕ (НАИМЕНЕЕ УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ МУЖСКИЕ ИМЕНА)

В статье проанализированы состав и динамика изменений в группе наименее употребляемых мужских имен, которые функционировали в г. Кировограде в XX в.

Ключевые слова: наименее употребляемое имя, оним, частотная группа.

O. CHORNOUS

ANTHROPONIMICAL FUNDS in KIROVOGRAD in the XXth CENTURY (RARELY USED MALE NAMES)

The article has analyzed the compound and the dynamics of rarely used male names functioned in Kirovograd in the XXth century.

Key words: rarely used name, onim, frequency group.

УДК 81'362

Лариса ШУТАК

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ КАТЕГОРІЙ ОЦІНКИ ТА КВАЛІТАТИВНОСТІ

У статті розглядається категорія квалітативності та її взаємодія з категорією оцінки. Доводиться, що квалітативність у мовленні виступає маніфестантом суб'єктивної оцінки, адже оцінка сприяє виявленню цінності предмета, дії, ознаки і пов'язана з актом порівняння, за допомогою якого виявляється подібність та відмінність ознак, здійснюється акт визначення відношення до них, тобто з'являється процес оцінки через порівняння.

Ключові слова: Категоризація світу, категорія квалітативності, категорія оцінки, якість, властивість, ознака.

У сучасній лінгвістиці є **актуальною** проблема категоризації мовних одиниць. Концептуальна картина світу як глобальна цілісна система інформації про універсум формується на основі предметно-пізнавальної діяльності людини за участю різноманітних типів мислення. З-поміж основних способів організації інформації, що стимулюють пізнання дійсності, вирізняють категоризацію світу, основу якої складає здатність людської свідомості виділяти з потоку інформації загальні ознаки, що регулярно повторюються в певних

ситуаціях. Цей процес супроводжується фіксацією таких ознак за допомогою мовних засобів і, таким чином, концептуальна ланка знаходить своє позначення та долучається до системи концептуальних взаємодій.

Однією з фундаментальних мовних категорій, яку розглядають у мовознавчому, філософському, культурологічному аспектах є категорія *квалітативності*, або *якості*. Дослідження особливостей категорії квалітативності, а також її взаємодія з категорією оцінки і є **об'єктом** нашого дослідження.

До питання, що стосується поняття *квалітативності* / *якості*, зверталися А. В. Бондарко, Н. Н. Болдирєва, З. Г. Бурдіна, Є. С. Кубрякова, Л. А. Манерко, Ю. С. Степанова, В. В. Дегтярьова, Є. Б. Лежньова, Є. П. Юздова – у російському мовознавстві; І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, К. Г. Городенська, О. І. Бондар, В. М. Ожоган, О. К. Безпояско – в українському мовознавстві. Заслужують на увагу праці лінгвістів, які вивчали мовні категорії якості та кількості на матеріалі інших мов (німецької, англійської, французької), зокрема Б. Ж. Куанбаєва, С. В. Кабанова, А. А. Живоглядів, І. А. Бехта, А. Г. Басманова та ін.

Вибір теми статті зумовлений необхідністю вивчення категорії квалітативності в лінгвістичному аспекті, зокрема у дослідженні її взаємодії з категорією оцінки. Це дасть можливість зануритися до проблем взаємопроникнення абстрактного та чуттєвого компонентів мови і мислення, з'ясувати залежність вживання тих чи інших квалітативних одиниць від загальної емоційності висловлення та соціального статусу мовця, а також допоможе у вивченні змістового боку й структури семантичної будови категорії квалітативності, що виводиться з потреб філологічної науки у вирішенні проблеми сутності та структуризації мовних категорій загалом у зв'язку із завданнями виявлення та осмислення «змістовного каркасу мови», а у перспективі наближення до проблеми концептуалізації людського сприйняття, шляхів та способів репрезентації знань.

На думку багатьох вчених, основним змістом категорії квалітативності є «ознаковість об'єкта, усвідомлена людиною, сутнісна якість, що з'являється у процесі взаємодії з об'єктом». Вона об'єднує основні уявлення людини про якість і становить систему, в центрі якої ядро – одиниці з власне вираженням квалітативних значень, навколо

нього – мовні одиниці, які несуть у собі ще й інші значення, зокрема квантитативні, оптативні, темпоральні тощо. Треба зауважити, що ці значення мають здатність перетинатися, таким чином з'являються зони семантичного перетину. Проте у структурі поля квалітативності усі елементи пов'язані так званим семантичним індикатором (семантика якості), а також факторами, з-поміж яких зовнішня (наявність загальних функціонально-семантичних характеристик) і внутрішня (виявляється у взаємодії, перетині одиниць функціонально-семантичного поля квалітативності, які вступають у різноманітні семантичні відношення) цілісність, ієрархічна організація елементів поля. Своє формальне вираження категорія квалітативності отримує через класи слів-кваліфікаторів – прикметники та прислівники, які, відповідно, модифікують іменники та дієслова.

Уперше категорію якості виокремив Арістотель, який вкладав у це поняття сукупність властивостей предмета, що вирізняють його з-поміж інших. За Арістотелем, поняття якість і властивість вважалися синонімічними. Але насправді у кожній властивості виявляється якість. «Визначення якості через властивість, а властивості через якість складає, на перший погляд, враження кола. А насправді цим підкреслюється єдність категорій. За такого розуміння якість та властивість як понятійні категорії вступають у складні ієрархічні відношення. З одного боку, якість визначається як сукупність властивостей, з іншого – у кожній окремій властивості виявляється якість. Таким чином, вибудовується гносеологічний ланцюжок: від властивості до якості, від якості до властивості» [2, с. 22]. Згодом поняття якості досліджував Гегель, який звернув увагу на єдність якості та кількості, тобто якісно визначену кількість, яка взаємодіє з мірою. До категорії квалітативності як категорії філософської зверталися Будда, Ван Чун, Анаксагор. Висока зацікавленість до вивчення квалітативності чи якості залишається нині.

Якість – це насамперед ставлення людини до предметів, ознак, процесів. Вона залежить і від психофізіологічних та інтелектуальних властивостей людини, оскільки якість не може бути абсолютною, вона суб'єктивна. Як зауважує О. С. Шибкова, категорія квалітативності «з'являється тільки тоді, коли з'являється людина в об'єктивній реальності», і також додає: «якщо властивість – категорія, що належить об'єктивній дійсності, то якість – категорія людського світу, до якої

разом з дослідженою природою належить і сама людина, і результати її діяльності» [6, с. 26].

Остаточного витлумачення проблеми ні у філософії, ані в мовознавчій науці немає досі. Імовірною причиною загадкової сутності поняття якості є те, що воно динамічне та багатоаспектне. Це виявляється насамперед у різноманітності виконуваних нею функцій, зокрема у мовознавстві.

Категорія квалітативності у мовознавстві повинна розглядатися з погляду антропоцентричності, тому що вона не може існувати окремо від носія мови, адже базується на ціннісному ставленні людини до якостей предмета мовлення, заснованих на антропоцентризмі, суб'єктивності та об'єктивності мови. Під якістю розуміємо оцінку основних властивостей людини, а також відповідність еталону, прийнятому в суспільстві. Саме тому понятійна категорія квалітативності пов'язана з оцінкою, насамперед суб'єктивною, яка досліджується як на рівні семантики, так і на рівні синтаксису. Отже, квалітативність у мовленні виступає маніфестантом суб'єктивної оцінки, котра, на думку багатьох вчених, ґрунтується на опозиції «добре» / «погане».

Зміст категорії квалітативності полягає не лише у тому, що вона репрезентує якісні характеристики предмета, але й в оцінюванні його властивостей. У зв'язку з цим варто зазначити, що поняття *квалітативність* та *оцінка* взаємопов'язані, взаємозумовлені. Тільки людина здатна оцінити властивість, а отже, визначити якість предметів чи висловити своє ставлення щодо цих предметів, явищ, процесів, а значить без присутності людини не можуть бути виявленими ні якість, ані оцінка, а предмети існують безвідносно до навколишніх обставин. На думку С. Г. Крамарової, «оцінка як семантична категорія відображає не реальний світ, а взаємозалежність між світом, що існує, і його ідеалізованою моделлю, співвідноситься з суб'єктивним фактором відображення дійсності, у зв'язку з чим не має параметра об'єктивної істинності» [3].

Мовна категорія оцінки відображає процес мислення, який призводить до встановлення цінностей різних об'єктів. «Категорія оцінки визнається функціонально-семантично і має особливий, єдиний для всіх репрезентивних одиниць зміст, численну ієрархічну структуру; пов'язана з модальністю, експресивністю та емоційністю...» [4, с. 23].

Оцінка – це мислетворчий процес, що сприяє виявленню цінності предмета, дії, ознаки, пов'язана з актом порівняння, за допомогою якого виявляється подібність та відмінність ознак (наявність у них спільних і відмінних характеристик), здійснюється акт визначення відношення до цих ознак, тобто з'являється процес оцінки через порівняння. При чому трапляються випадки, коли оцінне значення може бути основним семантичним наповненням одиниць з квалітативним значенням (*прекрасний, чудовий, дивний, потворний* тощо), а іноді оцінне значення виражається тільки одним із компонентів семантичної структури (наприклад, лексема «капризувати»).

На думку Л. М. Васильєва, оцінні відношення зумовлені не об'єктивним членуванням світу, а суб'єктивним, в основі якого не реальні якості предметів і явищ, а лише наші суб'єктиви про них судження, наші емоційні реакції на них і висновок про їхню роль у нашому житті [1, с. 56]. Загально визнано, що конотативні лексеми мають не тільки номінативну частину значення, а й прагматичну, що в свою чергу як один із елементів містить оцінний компонент. Оцінка є центральною ланкою в ієрархічній структурі конотативного макрокомпонента фразеологічного значення. Оцінка з одного боку виявляє об'єктивне, а з іншого – суб'єктивне ставлення людини до об'єкта. «Систематизуючи пізнавально-оцінну діяльність людини, категорія «якість» фіксує результати комунікації людини з об'єктами реальності і відображає усталені лінгвокультурні та соціокультурні ціннісні уявлення, визначаючи місце людини у фізичному та соціальному просторі» [6, с. 10]. Якісне, таким чином, можна розуміти як таке значення номінанта, що вміщує і об'єктивне, і суб'єктивне (ці два поняття нерозривно взаємопов'язані).

Треба зазначити також, що оцінка «предмета» не є його властивістю, особливо яскраво це виявляється, коли оцінюються ознаки, оскільки одна ознака за різних обставин може мати різні якості, але однакові властивості. Напр.: *розповідати з захопленням, балакати без утину, теревентити щосили*. Саме тому «розмежовувати поняття «якість» та «властивість» необхідно» [7, с. 15–17]. Якість – це відношення людини до предметів, ознак, процесів, яке залежить від різноманітних психофізичних процесів, а також від інтелектуальних можливостей людини. Якість не абсолютно, а відносно суб'єктивна категорія. Чим більше у людини знань і досвіду, тим більше асоціацій, а отже, можливостей аналізувати будь-яку ситуацію чи будь-яку

інформацію. Категорія квалітативності «виникає тільки тоді, коли з'являється людина в об'єктивній реальності», «виникає у людському світі як результат взаємодії з ним, а також засвоєння, присвоєння, осмислення природи і як результат цілеспрямованої діяльності з окремим природним матеріалом» [6, с. 41]. Якщо властивість – категорія, що належить до об'єктивної дійсності, то якість – це категорія, що належить «світові людини, до якого належить як сама людина, так і сфера її ... діяльності» [6, с. 42]. Властивість натомість осмислюється, усвідомлюється, оцінюється людиною, в результаті чого виникає якість об'єкта. Отже, антропоцентризм наскрізь пронизує будь-яку якість, котра зумовлюється властивістю матеріалу, а суб'єктивність якісної оцінки при цьому виявляється особливо яскраво, оскільки залежить від кожної конкретної людини зокрема.

Категорія *квалітативності* / *якості* має універсальний характер, існуючи в усіх моделях світу як параметр, необхідний для орієнтації людини в просторі та часі у процесі адаптації до природних та соціальних умов існування: для формування повсякденного досвіду індивіда. Формою її вираження є якісні, кількісно-якісні, просторово-якісні та інші відношення, оскільки чуттєво-предметна діяльність людини спрямована на конкретно виражену в квалітативній різноманітності систему об'єктів дійсності з певними для даної ситуації квантитативними, оптативними, темпоральними та іншими характеристиками.

Отже, вивчення категорії квалітативності у мовознавчому аспекті зумовлене тенденціями сучасних філологічних студій до опанування системно-функціонального буття мовних одиниць, зокрема необхідності цілісного системного аналізу засобів вираження всіх різновидів квалітативного значення. Категорія квалітативності є маніфестантом категорії оцінки. Мовна категорія оцінки відображає процес мислення, який призводить до встановлення цінностей різних об'єктів, а також сприяє виявленню цінності предмета, дії, ознаки, пов'язана з актом порівняння, за допомогою якого виявляється подібність та відмінність ознак (наявність у них спільних і відмінних характеристик), здійснюється акт визначення відношення до цих ознак, тобто з'являється процес оцінки через порівняння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971 – № 5.

2. Кабанова С. В. Выражения кількісно-якісних відношень синтаксичними структурами англійської мови : дис. ... канд. філол. наук. – Х., 1997. – 170 с.
3. Крамарова С. Г. Конструкции с семантикой обусловленности в индонезийском языке : дис. ... канд. филол. наук. – С.-Петербург, 2002.
4. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса. Проблемы речевого воздействия / В. Е. Чернявская. – С.-Петербург, 2006.
5. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу : монографія. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / І. С. Шевченко. – Харків, 2005. – 338 с.
6. Шибкова О.С. Становление категории «Качество»: логика, грамматика, когнитика / О. С. Шибкова. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2006. – 286 с.
7. Юздова Л.П. Содержание понятия «квалитативность» в философии и языкознания / Л. П. Юздова // Вестник ЧТПУ. – № 11. – 2008. – С. 265–277.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2012

Л. ШУТАК

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КАТЕГОРИЙ ОЦЕНКИ И КВАЛИТАТИВНОСТИ

В статье рассматривается категория квалитативности и ее взаимосвязь с категорией оценки. Доказывается, что квалитативность в речи выступает манифестантам субъективной оценки, ведь оценка способствует выявлению ценности предмета, действия, признака и связана с актом сравнения, с помощью которого выявляется сходство и различие признаков, осуществляется акт определения отношения к ним, проявляется процесс оценки через сравнение.

Ключевые слова: Категоризация мира, категория квалитативности, категория оценки, качество, свойство, признак.

L SHUTAK

SPECIALITIES OF INTERATION BETWEEN CATEGORIES OF EVALUATION AND QUALITATIVENESS

The article considers the category of qualitative and its relation to the category of evaluation. It is shown that qualitative in speech acts as a demonstrators of subjective evaluation, since evaluation helps to identify the value of the subject, action, and features associated with the act of comparison revealing similarities and differences of features.

Keywords: world categorization, qualitative category, value category, quality, feature, feature.

УДК 811.161.2'367